

lectura per a estudiants i professors de matèries humanístiques. El projecte editorial Enoanda ha tingut un encert i el continuarà tenint traduïnt aquesta autora. Tanmateix, en la cura de l'edició es detecten algunes errates que caldria corregir en següents edicions.

BERNAT TORRES

Universitat Internacional de Catalunya
btorres@uic.cat

Annas, J., *Introducció a Plató*, Sabadell: Edicions Enoanda, 2019, 117 pàgines. ISBN 978-84-120711-3-9.

Julia Annas, seguint la línia iniciada amb el seu *Ancient Philosophy: A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2000), també traduït al català per Harold Roig (Enoanda, 2020), ens presenta, en el seu *Introducció a Plató* (traducció de *Plato: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2003), una fórmula amena i interessant d'accedir a la sempre complexa obra de Plató. Annas té una extensa producció d'obres de referència sobre el pensador atenès, de les quals podríem destacar *An Introduction to Plato's Republic* (Oxford University Press, 1981), *Platonic Ethics, Old and New* (Cornell University Press 1999) o *New Perspectives on Plato, Modern and Ancient* (Harvard University Press, 2002). Aquesta breu introducció palesa la maduresa intel·lectual de l'autora, així com una també madurada estratègia pedagògica dirigida a experts i també al públic en general. L'elecció dels temes per accedir al pensament de Plató permet al lector de fer-se'n una idea general prou completa en set capítols, i deixa també oberta la porta a noves reflexions, bo i preparant de forma especial la reflexió sobre l'actualitat del pensament antic. És remarcable la inclusió de taules i resums per aclarir conceptes, d'acord amb la intencionalitat didàctica del text. En paraules de la mateixa autora, el llibre «no pretén ni cobrir totes les idees de Plató ni proporcionar una recepta per interpretar-lo, sinó que més aviat té com a objectiu introduir-vos a discutir amb Plató d'una manera que espero que us porti a persistir» (p. 13).

El capítol inicial («Debatent amb Plató»), ens presenta una interessant reflexió relativa a les dificultats per definir què sigui el coneixement inspirada en la imatge del jurat que apareix en el *Teetet*. Annas fa un breu, però penssem que reeixit, exercici d'interpretació d'un passatge d'aquest diàleg (*Teetet*, 201a-c), demostrant-nos com el diàleg sempre ens impulsa a pensar per nosaltres mateixos més que no pas donar-nos receptes fetes i doctrines sobre allò que correspongui en cada cas. En aquest cas, el diàleg ens impulsa a pensar sobre la diferència entre coneixement, persuasió i creença. En altres diàlegs, com al *Menó*, es reitera la necessitat de traçar el camí cap al coneixement per

un mateix, indicant també la rellevància de les matemàtiques i la geometria com a alternativa a la percepció de fets. Annas ens recorda que en cap d'aquests diàlegs apareix la teoria de les formes, cosa que ens cal recordar més sovint quan llegim Plató.

Al segon capítol («El nom de Plató i altres temes»), Annas exposa una breu biografia del pensador atenès posant èmfasi sobre les dificultats d'assolir-ne una imatge completa. Hi hauria dues grans interpretacions de Plató que són contemporànies: la primera, inspirada en el seu nebot i director de l'Acadèmia, Espeusip, converteix Plató en un geni semidiví; la segona, inspirada en la *Carta VII*, en fa un home involucrat profundament en la vida política. Dos elements resulten rellevants per Annas a l'hora d'acostar-nos a Plató: la influència de Sòcrates i la fundació de l'Acadèmia. Annas considera que la figura de Sòcrates, en els diàlegs on n'és el protagonista, representa la vida filosòfica com a recerca de la veritat allunyada de doctrines. Tot i així, ens recorda l'autora, del Sòcrates «real» en sabem ben poca cosa, i del propi pensament de Plató separat del seu mestre, també; tot i que trasllueix, segons Annas, en els diàlegs on Sòcrates és un personatge marginal. Per altra part, l'Acadèmia és el principal llegat de Plató i es pot veure, segons Annas, com «una escola per aprendre a pensar filosòficament, i així continuar amb la tradició de Sòcrates» (p. 27); allà, la filosofia sembla haver-se delimitat com a disciplina separada de la retòrica o la poètica i haver-se estructurat sistemàticament, anant així més enllà de Sòcrates.

Al tercer capítol («Drama, ficció i l'autor evasiu»), Annas planteja diverses qüestions hermenèutiques rellevants. En primer lloc, el fet que la filosofia, entesa sovint com a dialèctica per Plató, es presenta com a recerca de la veritat amb un mètode propi i enfrontada a altres sabers, com la poesia o la persuasió. Aquesta «especialització», però, conviu amb el fet que Plató escriu també obres literàries, i de vegades empra la persuasió que ell mateix critica. Annas considera que la forma del diàleg permet un distanciament necessari per presentar la forma pròpiament platònica de filosofar: Plató s'aparta ell mateix de les idees dels personatges del seus diàlegs escrivint de forma dramàtica. De la mateixa manera, tampoc Sòcrates ha de ser interpretat, pensa Annas, com el portaveu de les idees de Plató. Com ja ens havia indicat abans, Annas considera que en llegir els diàlegs estem obligats a elaborar per nosaltres mateixos les idees de Plató, no a sotmetre'ns a la seva autoritat. L'autor ens exposa com la lectura escèptica i la lectura dogmàtica i ens explica que ambdues posicions són compatibles (o almenys que no són hostils l'una amb l'altra). Annas es distancia clarament d'una visió evolutiva dels diàlegs i accepta que no sabem res de cert de la seva cronologia. Pel que fa a les seves diverses veus o perspectives, també es mostra reticent a pretendre sistematitzar-les com s'havia fet en l'antiguitat i com encara avui es continua fent. Annas acaba el capítol amb una reflexió sobre l'ús que fa Plató de l'escriptura imaginativa, els mites i la ficció. Novament, crític amb el seu ús, l'autor atenès omple molts dels

seus diàlegs amb aquestes narracions, però mantenint-se a una distància que busca, segons Annas, fer-nos «examinar les nostres idees sobre el govern i el poder» i no a emprendre viatges a la recerca d'una Atlàntida «real» (p. 47).

Al capítol quart («Amor, sexe, gènere i filosofia»), Annas s'endinsa en un tema recurrent en les discussions contemporànies sobre l'antiguitat. Les relacions homoeròtiques fan segons Annas un doble paper en Plató: en primer lloc, formen part d'una relació d'aprenentatge entre mestre i deixeble on, seguint el model socràtic, el cos resulta secundari respecte de l'ànima; en segon lloc, l'ànsia del coneixement i la mateixa filosofia es pot entendre com una extensió del desig sexual. Pel que fa a les dones, la visió de Plató és, si més no, ambivalent: és, segons Annas, una visió misògina en tant que no atorga cap valor a la dona present a la societat grega (igual que passa amb Aristòtil); és revolucionària en tant que assigna a la dona un paper rellevant en la societat ideal, és a dir, en veu el potencial, encara que sigui un potencial on la dona s'assimila o s'igual a la tasca de l'home. Annas acaba amb una instructiva crítica a la recepció de l'homoerotisme i l'homosexualitat en Plató en l'àmbit acadèmic, més específicament en l'Oxford victorià que, tendent a una hipocresia recoberta d'erudició acadèmica, provava d'encobrir allò que en els textos és clar i manifest. Sobre aquesta darrera qüestió, Plató no té res de revolucionari, però com sempre els lectors moderns en aquest cas, han convertit la qüestió en tema de debat.

Al cinquè capítol («La virtut, en mi i en la meua societat»), Annas presenta una reflexió sobre la posició ètica de Plató. La seva concepció de la felicitat, centrada sobretot en el concepte de *virtut*, hauria estat inspirada per la capacitat socràtica de renúncia a béns considerats inferiors com l'èxit, la riquesa o fins i tot la salut. La posició «audaç» i «exigent» de Plató seria, segons Annas, un referent per a la filosofia estoica. Aquest desinterès amb què s'associa la virtut i la felicitat, però, ens acosta segons Plató al déu (*Teetet*, 176a-b), la qual cosa resultava estranya segons Annas a la tradició grega. L'autora mostra finalment la rellevància de la dimensió social o política en l'assoliment de la felicitat; el fet que per una part cal saber controlar –i en això Plató té una tendència puritana– els continguts culturals que arriben als ciutadans i, per l'altra, cal lluitar aferrissadament contra l'individualisme i transmetre la idea del bé comú. Annas s'adona que la democràcia ocupa en aquest projecte un lloc una mica ambivalent, ja que sembla un govern que permetria un control dels abusos de poder, tot i que per altra part és un govern que asfixia la vida dels homes talentosos i els equipara a la majoria.

En el sisè capítol («La meua ànima i el meu jo») Annas planteja diverses problemàtiques a l'hora d'enfrontar la pregunta per l'ànima en Plató i per tal de mostrar la complexitat de la seva posició, que acabarà essent coherentment anomenada «dualisme platònic», en tant que la diferència entre cos i ànima condueix a una relació problemàtica entre tots dos. L'autora deixa clar que per l'autor atenès la persona és principalment la seva ànima, més que

no pas el seu cos. Ara bé, a l'hora de determinar què sigui l'ànima en Plató la cosa es complica, ja que adés és presentada com una realitat simple (com en el *Fedó*) o adés dividida (com en la *República* o el *Fedre*). Aquesta aparent contradicció es resoluria, segons Annas, veient que en si l'ànima és simple i immortal, però a causa del cos, a causa d'estar encarnada, es genera inevitablement un conflicte que cal aclarir tot parlant de l'ànima dividida o tripartida. Annas s'apropa bé a la complexa qüestió de la relació entre cos i ànima: els sentits sovint es vinculen amb el cos, mentre que l'ànima representa allò que elabora i va més enllà dels sentits. Annas indica que hi ha una certa contradicció entre l'ànima immortal en tant que separada i identificada amb les formes (que podem trobar en el *Fedó*), i l'ànima immortal entesa com a *automotriu* (tal com es presenta en el *Fedre*), cosa que identifica l'ànima com a realitat còsmica i, per tant, associada amb allò sensible. A aquesta problemàtica s'hi afegeix la dificultat per saber si es parla d'una ànima individual (l'ànima de Sòcrates) com a immortal o si es tracta d'una ànima col·lectiva o abstracta. Annas considera, encertadament des del nostre punt de vista, que Plató ens posa les coses massa difícils, falla a l'hora de determinar la divisió entre cos i ànima, però això pot respondre novament a la voluntat platònica d'evitar qualsevol adhesió dogmàtica a les seves postures i a la seva voluntat de fer-nos pensar.

Al darrer capítol («La naturalesa de les coses»), Annas s'enfronta a la pregunta per la concepció platònica d'allò real, del coneixement i també en la figura de déu. Annas barreja una mica aquí aquests diversos elements, de manera que la lectura es fa una mica confusa. Per Annas, tot i que en Plató trobem diverses perspectives sobre el coneixement, sembla imperar aquella segons la qual el progrés cap al coneixement comença per considerar l'experiència com a irrellevant; és a dir, a través del pensament abstracte i emprant com a model les matemàtiques, tal com es mostra en el *Timeu*. En aquest sentit, com ja hem esmentat, Annas és crítica amb la idea d'una teoria de les formes, que només es troba en Plató en tant que element que ell mateix critica, indicant que és precisament això el que ens cal fer com a lectors. El món de les formes és, afirma Annas, més vertader o real que el món percebut. Pel que fa a la divinitat, l'autora analitza les conseqüències de la idea segona la qual Déu és bondadós i no pot fer el mal, cosa que implica un control de la religiositat així com de la creativitat de poetes i rapsodes que apareix tant en les *Lleis* com en la *República*. La idea que cal tenir creences adequades respecte els déus i que això implica reeducar la població anticipa, ens diu Annas, les grans religions monoteistes. La diferència és, però, que el déu de Plató no crea els materials sobre els quals treballa, com tampoc crea la necessitat que els domina.

El llibre d'Annas sobre Plató ens presenta, tot i la brevetat, un conjunt de temes que ens permeten obtenir una bona imatge del pensament de Plató. Annas dona una importància fonamental a l'herència socràtica i la seva

concepció de la cura de l'ànima. També ens sembla rellevant l'aproximació a la manera de llegir els diàlegs i a com ens impulsen a fer una reflexió pròpia sobre els continguts que s'hi exposen en tant que principi hermenèutic bàsic que sovint no és ben entès. Cal ser prudents a l'hora d'establir, per exemple, l'existència d'una teoria de les formes. En el joc d'ambivalències i disjuntives mai acabades de tancar, Annas ens proposa un Plató complet, palpable, ric, possiblement una mica massa purità per a alguns gustos, possiblement una mica massa intel·lectualista també per a alguns altres gustos. Enoanda ha tingut un gran encert en la publicació d'Annas. Tanmateix, aquest volum conté errates que de ben segur seran fàcils de corregir en una propera edició.

BERNAT TORRES

Universitat Internacional de Catalunya
btorres@uic.cat

Berti, Enrico. *Perfil d'Aristòtil*, Sabadell: Edicions Enoanda, 2019, 267 pàgines. ISBN: 978-84-120711-1-5.

Escriure una recensió del *Profilo* de Berti a 2021 pot semblar del tot sobrer i, per tant, criticablement ociós. Fora cert que l'actualització que a 2012 va fer-ne l'autor, de l'original de 1979 ràpidament esdevingut clàssic, podria justificar un nou examen de l'obra, la qual d'altra banda hauria guanyat interès quant al conreu de la filosofia en català en aparèixer la pertinent traducció que aquí ressenyem. I com que, endemés, aital traducció no va aparèixer fins a 2019, el considerable retard d'aquesta recensió quant a l'aparició de la versió ressenyada quedaria prou excusat. Tanmateix, Enrico Berti reconeix en el prefaci a la nova edició que aquesta hi aporta pocs canvis i només alguns d'ells serien remarcablement substancials, com ara el relacionat amb la seva consideració última del motor immòbil aristotèlic. A què, doncs, posar-nos-hi, amb una ressenya de quelcom tan aparentment «antic»? La resposta ens la dona la mateixa Història de la Filosofia, on trobarem més fidelment reflectit l'esperit de la disciplina filosòfica: la discussió constant sobre els problemes perennes. I en aquí, tot comptat i debatut, deixaria de tenir sentit el concepte d'*actualitat* per brillar amb llum pròpia el mateix concepte de *problema*, que s'instal·la de forma gairebé ahistòrica en el centre de la nostra activitat. Així doncs, una ressenya del *Profilo* de Berti el 2021 fora del tot pertinent i no tant per la indiscutible vigència del pensament aristotèlic, com per la pertinència presència dels problemes filosòfics discutits per Aristòtil en la seva ja més que bimil·lenària posteritat.

Vista des de la perspectiva acabada de palesar, l'obra que comentem és gairebé un exhaustiu catàleg del que una ment filosòfica no pot deixar de